

ŞTEFAN CEL MARE ŞI RĂZBOAIELE SALE

(I)

Volum întocmit de
CONSTANTIN REZACHEVICI

CUPRINS

Notă asupra ediției	7
Introducere	9
CAPITOLUL I.	
LUPTELE PENTRU DOMNIE ȘI ÎMPOTRIVA ATACURIILOR REGELUI UNGARIEI ȘI ALE TĂTARILOR	
Constantin Rezachevici, <i>Ucenicia militară a lui Ștefan cel Mare. Bătălia de la Crasna din 5-6 septembrie 1450</i>	12
Al. I. Gonța, <i>O problemă de geografie internă. Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron</i>	22
Emil Diaconescu, <i>Precizări cu privire la lupta lui Ștefan cel Mare pentru ocuparea domniei</i>	35
Mihail Kogălniceanu, <i>Ștefan cel Mare în târgul Băiei</i>	43
Gh. I. Brătianu, <i>Lupta de la Baia</i>	51
P. P. Panaitescu, <i>Știri venețiene contemporane asupra bătăliei de la Baia</i>	57
P. P. Panaitescu, <i>Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare</i>	60
I. Minea, <i>Un popas al regelui Mateiaș în Moldova</i>	68
Alexandru Culici, colonel, <i>Războiul din 1467 contra Moldovei. Bătălia de la Baia</i>	73
Al. I. Gonța, <i>Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia (1467)</i>	95
Ioan-Aurel Pop, <i>Valoarea mărturisitorilor documentare despre expediția întreprinsă de regele Matei Corvin la 1467 în Moldova</i>	114
Adrian Andrei Ursu, <i>O sursă maghiara despre lupta de la Baia (1467)</i>	123
Radu Ștefan Vergatti, <i>Ștefan cel Mare și luptele de la Baia</i>	128

C. Cihodaru, <i>Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467-1474</i>	135
Dumitru Xen. Urzică, <i>Bătălia din dumbrava de la Lipinți</i>	165
Nagy Pienaru, <i>Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătară în Moldova</i>	174
CAPITOLUL II.	
RĂZBOAIELE CU TURCII OTOMANI	
ȘI VASALII LOR	
Constantin C. Giurescu, <i>Despre lupta de la Soci</i>	200
P. P. Panaiteșcu, <i>Ştefan cel Mare și orașul București</i>	209
Constantin Giurescu, <i>Unde a fost sărgul Săcuieni și cetatea Teleajenului?</i>	222
Radu R. Rosetti, căpitan, <i>Încercări critice asupra războaielor din anii 1475 și 1476 dintre Ștefan cel Mare și turci</i>	224
Al. Culici, colonel, <i>Racova sau Podul Înalt</i>	248
Alexandru I. Gonța, <i>Tactica și strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de lângă Vaslui</i>	252
Nicolae Grigoraș, <i>Ştefan cel Mare. Cinci sute de ani de la victoria de la Vaslui 10 ianuarie 1475 – 10 ianuarie 1975</i>	269
Constantin Rezachevici, <i>Ştefan cel Mare și bătălia de la sud de Vaslui 10 ianuarie 1475</i>	281
Mihai Kogălniceanu, <i>Bătălia de la Războieni și pricinile ei 26 iulie 1476</i>	290
Alexandru Culici, colonel, <i>Războieni, bătălia de la Valea Albă (iunie 1476)</i>	299
N. Grigoraș, <i>Lupta de la Războieni</i>	320
Tahsin Gemil, <i>Două documente tătărești referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova</i>	355

Tahsin Gemil, <i>Fetih-name a sultanului Mehmed al II-lea privind campania din 1476 împotriva Moldovei</i>	366
Constantin Feneșan, <i>Jörg von Nürnberg – o restituire necesară pentru istoria luptelor lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman (1475–1476)</i>	372
Gh. I. Cantacuzino, <i>Cercetările arheologice la Biserica lui Ștefan cel Mare din Războieni</i>	377
Emil Condurachi, <i>Boierii moldoveni și lupta de la Valea Albă</i>	381
Constantin Turcu, <i>Eroi de pește veacuri</i>	383
Constantin Rezachevici, <i>Ecouri occidentale târzii ale bătăliilor lui Ștefan cel Mare de lângă Vaslui și Valea Albă – Războieni</i>	385
Bogdan Murgescu, <i>O nouă reglementare de pace moldo-otomană în 1481?</i>	390
prof. univ. dr. Mihai Maxim, <i>Ștefan cel Mare și Înalta Poartă: noi documente turcești</i>	398
Sergiu Iosipescu, <i>Scheia. În șirul biruințelor lui Ștefan cel Mare</i>	410
Sergiu Columbeanu, <i>Acțiuni navale în Marea Neagră în timpul lui Ștefan cel Mare</i>	414
Sergiu Iosipescu, <i>Ștefan cel Mare – coordonate de strategie pontică</i>	431

CAPITOLUL III. LUPTELE CU POLONII

Eduard Fischer, <i>Bătălia din Codrii Cozminului. Războiul dintre Ștefan cel Mare și regele polon Ioan Albert în anul 1497</i>	446
Alexandru Culici, colonel, <i>Campania din 1497 contra Moldovei „Dumbrava Roșie din Codrii Cosminului”</i>	482

Gh. Duzinchevici, <i>A participat Ștefan cel Mare la lupta din Codrul Cozminului?</i>	506
Gh. Duzinchevici, <i>Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor</i>	520
Constantin Rezachevici, Dan Căpățină, <i>Campania lui Ștefan cel Mare din 1497 împotriva regelui Ioan Albert. Bătălia din Codrul Cosminului</i>	570
Nicolae Ceredarec, <i>O precizare toponimică: Ocop-Lențești</i>	597
Ilie Minea, <i>De unde a luat Dimitrie Cantemir știrea despre Dumbrava Roșie?</i>	599
Ilie Corfus, <i>Ștefan cel Mare pe o frescă polonă</i>	601
Lista publicațiilor	605

Constantin REZACHEVICI

UCENICIA MILITARĂ A LUI ȘTEFAN CEL MARE, BĂTĂLIA DE LA CRASNA DIN 5-6 SEPTEMBRIE 1450

Privit în perspectiva vremii Ștefan cel Mare ne apare ca unul dintre marii comandanți militari ai românilor. Spre această dimensiune a pornit însă într-o ucenicie puțin sau deloc cunoscută de istorici. Arta militară a deprins-o inițial alături de tatăl său, de la care va fi moștenit poate și o parte din talentul de a conduce oștile, încă din copilărie, de altfel, o perioadă nu tocmai liniștită a vieții sale. Asociat la domnie chiar de la începutul scurtei stăpâniri a lui Bogdan II, purtând, aşadar, titlul de „voievod” în sfatul domnesc al tatălui său, încă de la 11 februarie 1450¹, Tânărul Ștefan a căpătat direct, în anturajul tatălui său, experiența luptelor cu nobili și dregătorii poloni. Cele două campanii pe care Bogdan II le-a purtat împotriva acestora în toamnele anilor 1449 și 1450 s-au imprimat, desigur, adânc în conștiința adolescentului „voievod”, căci aproape toate elementele acestora le vom regăsi, ulterior, în cadrul propriilor campanii, mai cu seamă în cea purtată împotriva regelui Ioan Albert (Jan Olbracht), desfășurată cu aproape cinci decenii mai târziu, moment de apogeu al carierei sale militare. Desigur, în aceasta din urmă se însuma și o experiență cel puțin seculară a luptei românilor de la est de Carpați cu oștile regale și nobiliare polone, pe care a și aplicat-o Bogdan II, dar pentru Tânărul vîrstări domnesc hotărâtoare la început de drum în făurirea concepției sale militare a fost, desigur, observarea nemijlocită a campaniilor antipolone purtate de tatăl său. Tocmai de aceea acestea merită o atenție deosebită, chiar dacă elementele furnizate de cronicarul polon Jan Dlugosz și izvoarele narative polone care l-au urmat nu se apropie de bogăția știrilor despre războiul din 1497. Aceasta se explică însă și prin proporțiile evenimentelor militare respective, în 1449-1450 acționând doar oștile unor feudali și dregători regali din sudul Poloniei, în vreme ce la 1497 asupra țării lui Ștefan s-a îndreptat întreaga oaste a regatului, condusă chiar de

¹ *Documenta Romaniae Historica*, D, I, București, 1977, p. 411; A, II, București, 1976, P. 12, 14, 16., Cf. în Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domniilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, I, București 2001, p. 519.

rege. În schimb, la 1450, cum vom vedea, mai mult chiar în 1497, când se urmărea doar înlocuirea lui Ștefan cel Mare cu Sigismund Jagiellonul, s-a discutat însăși problema încorporării Moldovei la Coroana polonă, de unde rezultă limpede și însemnatatea războiului de apărare purtat de Bogdan II alături de fiul său.²

Susținut, s-a spus, de către Ioan de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, și venind din Transilvania³, dar mai probabil ar fi din Țara Românească, Bogdan II a înfrânt trupele protectorilor minorului Alexândrel (Alexandru II, 1448–1449; 1452–1454; 1455), care se bucura de sprijinul Poloniei, în bătălia de la Tămășeni (12 octombrie 1449), lângă Roman⁴. Cu toate că a încheiat apoi, la 2 decembrie 1449, o convenție cu Detrich (Teodoryc) Buczacki, starostele Camenicei și al Podoliei, cel mai puternic dregător din vecinătatea Moldovei, care trebuia să mijlocească împăcarea sa cu regele Cazimir IV⁵, Bogdan II n-a putut evita intervenția polonă ordonată de Tânărul rege.

Alături de tatăl său, care nu dispunea de forțele necesare unei confruntări directe, Ștefan a asistat la invazia trupelor polone din Rusia Haliciului. De fapt „Detrich”, adică Teodoryc Buczacki, era castelan de Camenica și staroste al Podoliei, și convenția respectivă cu Bogdan II nu l-a împiedicat în august-septembrie 1450 să participe la campania împotriva acestuia în Podolia, sub conducerea lui Jan Olieski de Sienno (Sieniensky), care au ocupat cetățile Hotin, Soroca și Neamț. L-a însoțit atunci, desigur, pe Bogdan II în părțile dinspre munte, unde, spun cronicarii poloni, de pe poziții ostile, acesta a adunat cete de „tâlhari și hoți” (*praedonum et latronum manu*)⁶, adică forțe populare, cu care l-a alungat în Polonia pe pretendentul Alexândrel, abia restaurat. Sunt aici cel puțin două elemente de a căror însemnatate Ștefan s-a putut convinge cu acest prilej: necesitatea întăririi cetăților, inclusiv a celor de pe principalele drumuri interioare, și nu întâmplător tocmai Neamțul și Suceava vor fi dotate ulterior, din ordinul său, cu a doua centură de ziduri și cu bastioane, și însemnatatea folosirii elementelor populare în cazul unor situații militare nefavorabile. Astfel că, după înfrângerile din 1476, Ștefan cel Mare, retras și el în regiunea munților, poate chiar aceeași în care se aflase și Bogdan II, a strâns, la rândul său, „*păstori din munți și argați*”⁷, după cum făcuse și tatăl său cu mai bine de un sfert de veac în urmă, răsturnând în cele din urmă situația în favoarea sa.

² Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 196-197. Cf. și *Istoria militară a poporului român. II*, București, 1986, p. 217.

³ N. Grigoraș, *Din istoria diplomației moldovenești (1432-1457)*, Iași, 1948, p.161.

⁴ Bătălie cunoscută doar sub formă de mențiuni în *Letopisețul anonim al Moldovei (Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaiteșcu, București, 1959, p. 7, 15). Cu date eronate la Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a II-a, P. P. Panaiteșcu, București, 1958, p. 86. Cf. și I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, în „*Cercetări istorice*”, I (1925), p. 229- 230.

⁵ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 746-748.

⁶ Ian Dlugosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 59. Expediția ar fi avut loc la sfârșitul lui decembrie 1449 și începutul lui ianuarie 1450 (Vasile Pârvan, *Alexândrel Vodă și Bogdan Vodă*, București, 1904, p. 41).

⁷ Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 106.

Bogdan II s-a bucurat de sprijinul elementelor populare și în vremea războiului cu polonii din vara și toamna lui 1450. Respins pe plan politico-diplomatic de Cazimir IV și neprimind ajutor de la Ioan de Hunedoara (care nu voia, desigur, să-și strice relațiile cu regele Poloniei înaintea încheierii armistițiului cu Mehmed II), cu toate că la 11 februarie 1450 Bogdan II îi jurase credință, solicitându-i suzeranitea ca unui „*părinte*”, după toate regulile feudale⁸, tatăl lui Ștefan a fost nevoit, în cele din urmă, să facă față primejdiei doar cu forțele proprii.

După două consilii regale în care regele Poloniei și sfetnicii săi au discutat alternativele transformării Moldovei în provincie a Coroanei, dobândind astfel o țară bogată și ieșirea la Marea Neagră prin portul Cetatea Albă⁹, sau reinstaurarea lui Alexăndrel cu trupe polone, Tânărul rege a ales ultima soluție, pentru a nu nemulțumi Ungaria, după cum relatează o cronică polonă pe care am aflat-o la Cracovia¹⁰. Astfel că la începutul lui iunie 1450 oastea regală din Rusia Haliciului, în frunte cu Piotr Odrowaz, voievodul de Liov, și Przedbór de Konyecz-polski, castelan de Sandomir și staroste de Przemysl, numiți chiar de către rege, s-a pus în mișcare. La 24 iunie se afla la Liov, îndreptându-se apoi spre râsărīt, la Camenița, unde s-au concentrat și detașamentele din Podolia, sub ascultarea lui Teodoryc Buczacki, castelan de Camenița și staroste al Podoliei, și cele ale boierilor susținători ai lui Alexăndrel. Oastea polonă a trecut apoi Nistru pe la Hotin, la 2 august 1450¹¹, zăbovind câteva zile lângă cetatea aflată în mâinile partizanilor lui Alexăndrel, după care și-a continuat în grabă drumul spre Prut. Cât despre Bogdan II, care la 5 iulie 1450 se afla încă la Suceava, repetând jurământul de credință către Ioan de Hunedoara, pe care îl numește „*părinte și domn*”, „*ocrotitor*” și „*sieși și Moldovei*”, hotărând ca acesta „*și cu țara domniei sale să fie ca una*” și renunțând, în plus, explicit, la orice pretenție de redobândire a Chiliei¹², în nădejdea unui ajutor militar, el a părăsit cetatea de scaun după data amintită, retrăgându-se inițial dincolo de mijlocul țării, lângă satul Lipovăț de la sud de Vaslui. Aceasta, după cronicarul Martin Bielski, pentru ca „*să-i obosească*” pe poloni¹³ sau, după Grigore Ureche, „*să-i bage la strimtori și zăbovindu-i, să-i flămânzească*”¹⁴.

⁸ D.R.H., D, I, p. 410-412. Cf. și Ioan Bogdan, *Cinci documente istorice slavo-române din arhiva curții imperiale de la Viena*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. I, t. XI, 1882, p. 38-39.

⁹ Chilia fusese cedată în 1448 lui Ioan de Hunedoara de către Petru III, iar la 5 iulie 1450 Bogdan III se angaja față de Ioan să nu o pretindă „*cu spada*” (D.R.H., D, I, p. 413-415), Mehmed II îi recunoștea lui Ioan stăpânirea Chiliei, pe timpul armistițiului de trei ani acceptat la 20 noiembrie 1451 (ibidem, p. 418-421).

¹⁰ Jan Dlugosz, loc. cit.; *Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII – începutul secolului XVII*, ed. Constantin Rezachevici, București, 2006, p. 139.

¹¹ Waclawa Szelińska, Janina Tomaszewicz, *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie* (Catalogul documentelor pe pergament din Biblioteca Czartoryski din Cracovia), I, Cracovia, 1975, p. 234.

¹² D.R.H., D, I, p. 413-415.

¹³ G. I. Nastase, *Istoria moldovenească din Kronika polska a lui Bielski*, în „Cercetări istorice”, I (1925), p. 120.

¹⁴ Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 87.

Ulterior, în condițiile nesigure create de grupările boierești din tabăra sa și de forța militară a inamicului, când acesta a ajuns lângă vărsarea pârâului Lipovăț în apa Bârladului, Bogdan II s-a retras cu oastea, potrivit planului său, în regiunea pădureoasă (codrul Lipovățului) de la sud de Vaslui¹⁵ (aceeași pe care, tocmai *sub influența acestor evenimente*, o va folosi cu succes și Ștefan cel Mare în campania sa antiotomană din 1475), trimișând polonilor solii și scrisori de pace, conform strategemei pe care o plănuia, cum rezultă din desfășurarea următoare a faptelor. După tratative care au durat între 30 august și 5 septembrie 1450, desigur pentru a convinge pe poloni de seriozitatea lor, un tratat de pace s-ar fi încheiat sămbătă 5 septembrie 1450, prin care Bogdan II se angaja să cedeze conducerea Moldovei lui Alexăndrel, când acesta va împlini 15 ani (în 1453) și să plătească regelui 70 000 de galbeni (!)¹⁶, condiții care însă sună altfel în cronicile lui B. Wapowski - M. Kromer și M. Bielski¹⁷, căci, în fapt, un astfel de tratat nu s-a păstrat. Cum nu s-a păstrat, vom vedea mai departe, nici aşa-zisa înțelegere de armistițiu între Ștefan cel Mare și Ioan Albert, care ar fi determinat retragerea regelui la 1497, încheiată, chipurile, în condiții de principiu asemănătoare. Iar dacă o astfel de înțelegere a existat, ea a constituit în mod sigur *o strategemă obișnuită în arta militară a vremii*, menită să faciliteze surprinderea inamicului, condițiile impuse lui Bogdan II fiind vădit inacceptabile¹⁸.

De altfel, în ziua când au încheiat-o, polonii cunoșteau, se pare, ceva din planurile domnului român. În noaptea din ajuin (4/5 septembrie 1450) un „pisar” al acestuia a trecut pe ascuns în tabăra polonă, mărturisind lui Manoil (Manoil cel Mare) pârcălabul de Hotin, pe care Bielski îl socotește „epitropul” lui Alexăndrel, planurile lui Bogdan. Dar, fie că Manoil, care a avertizat căpeteniile polone și s-a opus încheierii păcii, nu a fost crezut, fie că vorba lui Grigore Ureche, „leșii fiindu dărji, n-au vrut să asculte”¹⁹, lupta s-a dat aşa cum plănuise Bogdan II.

Bătălia de la Crasna a avut loc, aşadar, în zilele de 5 și 6 septembrie 1450, în cadrul a două faze, și dacă n-am ști că la 1497 Jan Dlugosz dormea somnul de veci de săptesprezece ani sub lespedea din Skalka (Stânca) de lângă castelul Wawel, reședința regală de la Cracovia, am putea crede că în relatarea luptei din 1450 a fost influențat de desfășurarea celei din Codrul Cosminului, *atăt de mult seamănă, păstrând proporțiile amintite, cele două bătălii*. În realitate, *factorul de legătură între acestea a fost însuși Ștefan cel Mare*. Tânărul „voievod” (asociat) de la 1450 se vede că nu a uitat întreaga viață „lecția Crasnei” și peste 47 de ani o va aplica, semnificativ, tot în luptă cu polonii, de data aceasta ai regelui Ioan Albert.

¹⁵ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 49.

¹⁶ Acestea sunt condițiile în versiunea lui Jan Dlugosz, *op. cit.*, col. 61.

¹⁷ Bogdan II s-ar fi angajat „să facă regelui închinarea obișnuită” și să-i dea anual o sumă de bani și un număr de cai și boi, „numai să fie apărat de turci” (G. I. Nastase, *loc. cit.*). Cf. și Vasile Pârvan, *op. cit.*, p. 48. Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 87, urmează versiunea Bielski, în vreme ce cronica anonimă a Moldovei pe care am aflat-o în Polonia rezumă, contopind, versiunile Dlugosz și Bielski, *Cronica Moldovei de la Craiova*, p. 139.

¹⁸ Pentru acesta cf. Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Manoil Grecul (7-1467)*, în *Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecclaziastice*, Chișinău, 2001, p. 282-296.

¹⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 87-88.

Prima fază a bătăliei de la nord de satul Crasna (astăzi aparținând de comuna Albești, județul Vaslui) a avut loc la 5 septembrie 1450, după amiaza, când polonii, care urmăreau, desigur, să se întoarcă spre Vaslui, pentru a urma apoi drumul prin Roman și Suceava, desfăcând tabăra de care de oaste, aflată la sud de pârâul Lipovăț, între dealuri împădurite pe atunci, pe partea dreaptă a văii mlăștinoase a cursului râului Bârlad, au trimis amintitele care și bagajele taberei (elementele cele mai prețioase în cadrul oștilor nobiliare) în avangardă, sub conducerea lui Manoil pârcălabul, pentru a ieși prin „pădurea de deasupra satului Crasna” (*sylva post villam Krassne*), în câmp deschis (*per sylvam, in planum campum deducat*), la nord de satul Crasna, urmând să aștepte acolo restul oastei. Manoil pârcălabul dispunea de o unitate puternică din Podolia, în mijlocul căreia se afla, bine protejat, și Alexăndrel vodă. Zadar-nic au sfătuit pe poloni boierii acestuia din urmă, în frunte cu Manoil, să ocolească codrul plin de capcane. Comandanții poloni s-au dovedit de neclinit și avangarda, în frunte cu pârcălabul Manoil, precum și carele de oaste, s-au angajat pe drumul care trecea prin codrul, din care o parte dăinuie în același loc până în zilele noastre.

Bogdan II pregătise însă din vreme ceea ce am numi astăzi o *ambuscadă* sau o *capcană* (iar după Grigore Ureche „meșteșugul lui Bogdan vodă”²⁰) pe drumul din codru, cu amenajări speciale din arbori doborăți (executate după obiceiul vremii de țărani ridicați la „oastea cea mare”) și trupe plasate de ambele părți ale căii de acces. Pe la jumătatea drumului, acestea au atacat avangarda oștii polone, fără a o împiedica însă să iasă dincolo de codru. Astfel, armata polonă a fost scindată, căci restul trupelor n-a mai continuat înaintarea până la căderea serii. Drept urmare, puternica avangardă polonă a rămas izolată, neintervenind a doua zi decât spre sfârșitul înfruntării principale.

Faza a doua, decisivă, a bătăliei a început în zorii zilei următoare, 6 septembrie 1450, când armata lui Bogdan II, câteva mii de oșteni și „*o mare mulțime de auxiliari*”, adică de țărani, din cadrul „*oastei celei mari*” – după J. Długosz, izvorul de căpetenie al acestei reconstituiri, și-a făcut apariția, ieșind, desigur, din codru. Căci bătălia propriu-zisă nu s-a dat în codru, cum a fost până acum interpretată relatarea lui Grigore Ureche (aceasta după Bielski-Długosz), ci *la marginea acestuia*, „pe câmpia care se numește Câmpul Crasnei, la pârâul apa Crasnei, lângă orașul Vaslui” (*in campo, qui Krasnepolve appellantur; ad torrentem Kraszni potok, prope oppidum Vaszlui*), adică pe șesul de lângă satul Crasna, în dreptul vărsării pârâului Crasna în râul Bârlad. Cum nici una din aceste ape nu a jucat vreun rol, nefiind măcar menționată în desfășurarea luptei, rezultă limpede că aceasta s-a dat la marginea pădurii care mărginea amintita câmpie.

La răsăritul soarelui, tocmai când temeiul oastei polone se pregătea să înceapă marșul spre Vaslui, de data aceasta pe drumul care ocolea codrul în care în ajun fu-se atacată avangarda sa, din marginea acestuia s-a ivit, pe neașteptate, armata lui Bogdan vodă, stârnind derută în rândurile polonilor. Cel care l-a informat pe Długosz, fără indoială participant la bătălie, relatează că, în grabă, P. Odrawąż, voievod

²⁰ Ibidem, p. 87.

dul de Liov, a organizat dispozitivul de luptă polon. Acesta cuprindea patru steaguri regale teritoriale (Przemysl, Halici, Sanok și Podolia) și nouă unități nobiliare, opt de călărime și unul de pedestre, aşadar, o armată de călăreți cu puțină pedestre, în acel moment fiind lipsită și de sprijinul carelor de oaste, care pe atunci, după modelul husit, jucau rolul de fortificații mobile. Dispozitivul de luptă a fost rânduit la aripa dreaptă sub conducerea lui Nicolae Porawa, căpitanul (staroste) de Halici, iar la cea stângă sub cea a lui Mihail Buczacki, castelanul de Sniatyn, centrul aflându-se sub comanda lui Piotr Odrowąż, comandantul întregii armate.

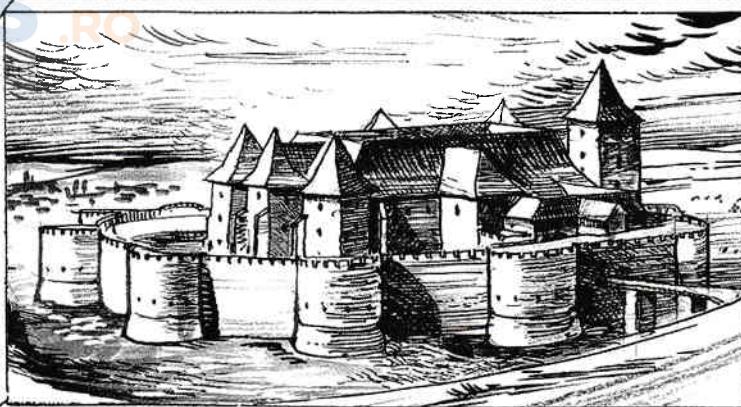
Bătălia care a durat întreaga zi de 6 septembrie 1450, de la răsăritul până la apusul soarelui, a început, la semnalul trâmbițelor, prin atacul polonilor, și J. Długosz apreciază că a fost „*crâncenă*”. Din nefericire, cronicarul polon nu relatează succesiunea înfruntărilor, de care, desigur, informatorul său nu-și mai amintea cu exactitate, sau nu le-a putut urmări în totalitate. Consemnează doar trei momente, care au avut însă un rol însemnat în desfășurarea bătăliei. Astfel, amintește strategia prin care Bogdan II a atras călărimea polonă în raza de acțiune a pedestrimii sale, acoperită cu o unitate de călărime, care la apropierea cavaleriei regale s-a retras, lăsând la iveală pedestrele moldoveană, cu care călăreții poloni au fost, astfel, nevoiți să lupte, în anumite condiții, suferind pierderi grele.

Pentru ca să se ajungă la aceasta, într-o luptă de la mijlocul secolului XV, când în chip firesc, în câmp deschis pedestrele țărânească, oricât de numeroasă și de vitează, era zdrobită de puterea de izbire a cavaleriei grele regale sau nobiliare, și de obicei evita astfel de confruntări, trebuia ca această pedestre, așa cum a făcut, desigur, cea a lui Bogdan II, să se plaseze într-un teren impropriu șarpei cavaleriei inamice, cum va fi fost cel de la marginea pădurii, și să-și facă unele amenajări de apărare, care să opreasă avântul șarpei, arma principală a călărimii.

Al doilea moment însemnat al bătăliei, consemnat de Długosz, a avut loc atunci când, după ce călărimea lui Bogdan vodă, mai puțin numeroasă, a fost înfrântă, cei trei comandanți poloni, P. Odrowąż, N. Porawa și Muzyło Buczacki, în fruntea tuturor forțelor polone de care dispuneau, au atacat concomitent pedestrele domnului Moldovei. Rezultatul a fost înfrângerea polonilor și moartea multor căpătenii ale lor, împreună cu numeroși alți nobili, după o încleștare extrem de săngeroasă, cu această ocazie J. Długosz recunoscând valoarea pedestrimii românești, în raport cu călărimea polonă a vremii („*Hostium exercitus pedestrium robori, magis quam equestrium valebat*”)²¹.

În secolul XVI, la rândul său, cronicarul-oștean Martin Bielski (a cărui relatare o urmează Grigore Ureche) adaugă un amănunt care nu apare la J. Długosz, anume, că în această etapă a luptei „*gloatele prinzăndu-i pe ai noștri la strâms*

²¹ Jan Długosz, *op. cit.*, col. 62. Între căpătenii polone căzuți în bătălie nu s-a numărat însă și Teodoryc (Detrich) Buczacki, cum a crezut Grigore Ureche, și după el întreaga istoriografie românească până în 2001, acest important dregător regal, conducătorul Podoliei, numit la începutul lui 1455 (Constantin Rezachevici, *Buczacki – un neam de magnați din vecchia Podolie*, p. 487-488).

ŞTEFAN CEL MARE ŞI RĂZBOAIELE SALE (II)

Volum întocmit de
CONSTANTIN REZACHEVICI

CUPRINS

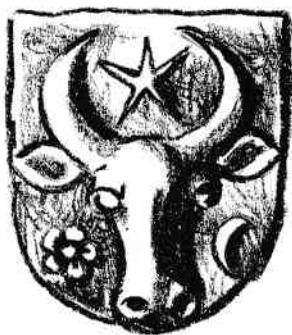
CAPITOLUL IV.

PUTEREA MILITARĂ

OASTE, CETĂȚI, ARMAMENT, STEAGURI

Ioan Bogdan, <i>Documentul răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV</i>	6
Radu Rosetti, general, <i>Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare</i>	21
Eleodor Focșeneanu și Gheorghe Diaconu, <i>Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare</i>	41
Anton Balotă, <i>Vitejii lui Ștefan cel Mare</i>	64
Radu R. Rosetti, general, <i>Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan-cel-Mare</i>	85
Lucian Chițescu, <i>Fortificațiile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare</i>	106
Gheorghe Anghel, <i>Cetățile medievale ale Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare</i>	132
Constantin Cihodaru, <i>Refacerea ocoalelor cetăților și curților domnești în a doua jumătate a secolului al XV-lea</i>	157
Nicolae Grigoraș, <i>Cetatea „Smedorova” și Cetatea Nouă (Novograd) de la Roman</i>	164
Constantin Cihodaru, <i>Note despre cetatea Crăciuna</i>	173
Lucian Chițescu, <i>Crăciuna – cetatea fără apă</i>	181
Constantin C. Giurescu, <i>Unde a fost cetatea Crăciuna?</i>	186
Constantin Cihodaru, <i>Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindau, Direptate, Crăciuna și Roșcani</i>	190
Alexandru Artimon, <i>Date istorice și arheologice cu privire la curtea domnească din Bacău</i>	195

Radu Rosetti, general, <i>Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare</i>	208
Cristian M. Vlădescu, <i>Tipuri de arme albe și armuri la oștile române în a doua jumătate a secolului al XV-lea</i>	220
dr. Constantin Rezachevici, <i>Spada lui Ștefan cel Mare la Constantinopol?</i>	246
Ioan Bogdan, <i>Două steaguri ale lui Ștefan cel Mare din Muntele Athos</i>	259
Traian Popa Lisseanu, <i>Steag ostășesc moldovenesc din vremea lui Ștefan cel Mare</i>	264
Valeriu Ghibaldan, <i>Întâlnire peste secole Povestea unui steag</i>	268
CAPITOLUL V.	
ȘTEFAN CEL MARE – DOMN, STRATEG ȘI TACTICIAN	
Ion Ursu, <i>Personalitatea lui Ștefan cel Mare</i>	272
Constantin C. Giurescu, <i>Ștefan cel Mare</i>	282
Radu Rosetti, general, <i>Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare. Strategia lui Ștefan cel Mare</i>	290
Radu Rosetti, general, <i>Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare. Principii tactice ale moldovenilor și vecinilor</i>	325
ÎNCHEIERE	
Constantin Rezachevici, <i>Ștefan cel Mare</i>	349
Radu Rosetti, <i>Granițele Moldovei pe vremea lui Ștefan cel Mare</i>	354
Lista publicațiilor	362

CAPITOLVS IV.

**PUTEREA MILITARĂ
OASTE, CETĂȚI, ARMAMENT,
STEAGURI**

Ioan BOGDAN

DOCUMENTUL RĂZENILOR DIN 1484 ȘI ORGANIZAREA ARMATEI MOLDOVENE ÎN SEC. XV.

Sub titlul «Basarabia, țara lui Ștefan cel Mare», d-1 Zamfir C. Arbore, basarabean de origine și autor al unei monografii asupra Basarabiei în sec. XIX, a publicat în foiletonul de la 2 Iulie 1904 al «Voinței Naționale» un document de la 8 Iunie 6993 (= 1485), care era unul din cele mai interesante din câte ni s-au păstrat de la Ștefan cel Mare. Dl Arbore a dat numai traducerea românească, fără să spue dacă ea e făcută de d-sa, după originalul slavon ce s-ar afla în mâinile răzășilor din Răzeni – un sat în Basarabia – sau e o traducere veche, d. p. a dascălului Evloghie, cel care la 1783 a tradus un alt document al Răzenilor, din 12 Martie 7010 (=1502), despre care d-1 Arbore spune că răzășii nu-1 mai posedă în original. O explicație asupra acestui lucru se impunea cu atât mai mult, cu cât documentul Răzenilor, în comparație cu celealte documente contemporane, prezintă unele particularități ce deșteaptă îndoielii asupra autenticității sale. Dar aceste particularități n'au fost observate de editor, care nici n'a bănuit măcar importanța specială a documentului, căzut din norocire în manile sale. D-sa ar trebui să dea la lumină și textul original sau – ceea ce ar fi mai bine – o fotografie, care singură ar împrăștia definitiv îndoielile. Dovedindu-se că originalul nu prezintă greșelile traducerii, concluziile ce vom trage din aceasta vor avea toată tăria dorită.

Iată textul d-lui Arbore:

† Cu mila lui Dumnezeu Io Ștefan voevod, domn al pământului Moldovei, făcem știre cu această carte a domniei noastre tuturor celor ce vor căuta pre ea sau vor auzi citind-o, că cu această carte a domniei mele dat-am slugilor noastre Malușca, fratelui său Neicea lui Cozma Răzan și fratelui său Draguș, pentru a lor slujbă credincioasă, pământurile pustii ce se află de ambele părți ale Vișnovățului,

Respect pentru oameni și cărți

de lângă Bâcu, în fața Sultanii și Marașii, ca să facă sat și să se folosească de tot venitul moșiei. Dar jumătate din moșie să fie în ohab și neclintită moșia lui Malușca și fratelui său Neicea, iar cealaltă jumătate (să-i fie) lui Cozma Răzan și fratelui său Draguș, fiilor lor, nepoților și strănepoților, și de nimeni neclintită să rămâie. La aceasta este credința domniei mele mai sus scrisului Io Ștefan voevod, și credința fiilor noștri Alexandru voevod și Bogdan voevod, și credința boerilor noștri: Vlaicul pârcalabul Orheiului, și cr. b. Zbiarea, cr. p. Hrean vornicul, cr. lui p. Oană, cr. lui Gherman, pârcălabi, cr. lui Gangur, cr. lui p. Ivașcu, cr. lui Maxim pârcălab, cr. lui p. Dajbog pârcălab, cr. lui Micotă pârcălab, cr. lui p. Dragoș spătar, cr. lui Chiracolă visternic, cr. lui p. Eremia postelnicul, cr. lui Ion paharnicul, cr. lui p. Petru postelnicul și credința tuturor boerilor noștri celor mari și celor mici. Iară după săvârșirea vietii noastre, cine va fi domn în pământul nostru al Moldovei, sau din fiii noștri sau din neamul nostru, sau pe care îl va alege Dumnezeu a fi domn, acela dania noastră să n'o strice, ci s'o întărească, de vreme ce le-am dat lor pentru slujba lor pentru țară, și să fie pază în contra Tătarilor, aşa precum au fost până acum, fund din ceata boerului nostru Gangur. Iară pentru mai mare credință, am poruncit credinciosului nostru pam Tăutu logofăt ca să scrie și pecetea noastră s'o atârñe la carteoa noastră. Și a scris Coste, frate lui Ion dascăl, în Suceava, anul 6993, iunie 8».

O primă îndoială ne deșteaptă data. Între martorii obișnuiți se citează boierii Oană și Gherman, cunoscuți ca ultimii pârcălabi ai Cetății-Albe, de la 1481–1484. Documentul nu poate să fie prin urmare din 1485, când această cetate nu mai era a Moldovenilor. S-ar putea obiecta, însă, că traducerea nu numește pe Gherman și Oană „pârcălabi de Cetatea-Albă”, ci simplu „pârcălabi”, că prin urmare ei și-au putut păstră acest titlu și după căderea cetății în mâinile Turcilor, întâmplată la 4 August 1484. Dar, după toate probabilitățile, ei au pierit amândoi apărând-o, căci de la Iunie 1484 începând nu se mai pomenește nici unul în documentele lui Ștefan. Astfel, în loc de 6993 șuțgr, documentul original al Răzenilor, dacă există încă, trebuie să aibă 6992 șuțgr. O confuziune între r și b, adică între 3 și 2 chirilic, este explicabilă: triunghiul de jos al lui b poate să fie sters de umezeală sau ros de îndoitura pergamentului.

Neautentic, în lista martorilor, mai este titlul de «voevod» pe lângă numele fiilor domnești Alexandru și Bogdan-Vlad. Toate documentele, în care acești doi fiți ai lui Ștefan cel Mare sunt citați ca martori înaintea boierilor, îi numesc simplu «Alexandru și Bogdan-Vlad». Bogdan, în loc de Bogdan-Vlad, este o altă greșală în textul d-lui Arbore.

Pentru rest, lista martorilor este cea cunoscută din documentele anului 1484, cu deosebire numai că unii lipsesc, d. p. Duma, Iuga, Neagu, Hărman și Dragoș vornicul, iar Petru e numit postelnic, în loc de stolnic. Aceasta ne îndeamnă a crede că avem a face cu opera unui vechiu traducător, care – după obiceiul celorlalți traducători din timpul său – a trecut cu ușurință peste locurile greu de citit în original și nu le-a amintit anume în traducerea sa.

Respec^t Mai sunt încă două expresiuni suspecte în formulele documentului nostru: a) în loc de «pentru slujba lor *pentru fară*» trebuie să fie în original «pentru slujba lor *cătră noi*», sau «pentru a lor dreaptă și credincioasă slujbă», sau «pentru că ne-au slujit nouă cu dreptate și cu credință»; b) în loc de «să fie *în ohab și neclintită*», se înțelege o jumătate din moșie, originalul trebuie să aibă «să o stăpânească», sau «să fie a lui, neclintită (nestrămutată)», – cuvântul *ohabă, ohabnic* nefind întrebuițat în Moldova pe vremea lui Ștefan cel Mare.

E curios însă că într'un document al lui Ștefan II, unchiul lui Ștefan cel Mare, din 29 Noemvrie 1443, prin care se confirmă mănăstirii Moldoviței mai multe sate și alte proprietăți, se zice: «toate aceste mai sus scrise» să-i fie sus zisei mănăstiri *uric și ohabă*, nestrămutat niciodată în veci, cu tot venitul». E singurul caz autentic de felul acesta, cunoscut mie din documentele sec. XV. S'ar putea, deci, ca în documentul de la 1484 să avem un al doilea caz de întrebuițare a cuvântului *ohabă* (*ωχακα*) în diplomatica moldovenească. Ori cum ar fi – fie că se află, fie că nu se află acest cuvânt în originalul documentului de la 8 Iunie 1484 – el trebuie explicat ca un împrumut, vechiu sau nou, din sec. al XV-lea sau din sec. al XVI–XVII-lea, din formulele documentelor muntenești. El nu ne îndreptățește să declarăm documentul de fals, întrucât dacă din traducerea publicată de dl Arbore eliminăm părțile suspecte, el poate să fie deplin autentic.

O garanție de autenticitate greu de înlăturat este diacul care l-a scris: *Coste, fratele lui Ion dascălul*. Acest diiac e pomenit cu aceleași cuvinte, în acelaș an, la 14 Maiu și cu un an mai înainte, la 17 August 1483. La 29 Maiu 1484 el se numește simplu *Coste*.

Observațiile de până aci ne duc la următoarea concluzie: textul publicat de d-l Z. Arbore cu data 8 Iunie 1485 este o traducere sau, mai exact, o modernizare a unei traduceri din sec. XVIII, probabil a lui Evloghie dascălul, după un original slavon cu data 8 Iunie 1484.

Versiunea românească mai exactă, reconstituită după formulele cunoscute din cancelaria lui Ștefan cel Mare, ar fi cam următoarea:

† Cu mila lui Dumnezeu noi Ștefan voevod, domnul țerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor ce o vor vedea sau o vor auzi cedindu-se că am dăruit slugilor noastre Malușcă și fratelui său Neicea, (și) Cozmei Răzan și fratelui său Drăguș, pentru a lor (dreaptă) și credincioasă slujbă, un loc pustiu ce se află de amândouă părțile Vișnovățului lângă Bâcu, în fața Sultanii și Marașii, ca să-și facă sat și (să le fie uric) cu tot venitul. Dar jumătate din sat să fie uric pe vecie și neclintit lui Malușcă și fratelui său Neicea, iar cealaltă jumătate (să-i fie) lui Cozma Răzan și fratelui său Drăguș, (lor), și fiilor lor și nepoților lor și strănepoților lor, (și la tot neamul lor, ce se va alege mai de aproape), neclintit nici odată în veci. (Și) la aceasta este credința domniei mele a mai sus scrisului Io Ștefan voevod, și credința filor (domniei) mele Alexandru și Bogdan (-Vlad), și cre-

Respect pentru oameni și cărți

dința boierilor noștri moldovenești: cr. p. Vlaicul pârcălab, de Orheiul, cr. p. Zbiera, cr. p. Hrană vornicul, cr. p. Oană și p. Gherman pârcălabi de (Cetatea-Albă), cr. p. Gangur, cr. p. Ivașcu și p. Maxim pârcălabi (de Chilia), cr. p. Dajbog (pârcălab de Neamț), cr. p. Micotă (pârcălab de Cetatea-Nouă), cr. p. Dragoș spătarul, cr. p. Chiracol vistenicul, cr. p. Eremie postelnicul, cr. p. Ion paharnicul, cr. p. Petru stolnicul (cr. p. Grozea comisul) și credința tuturor boierilor noștri moldovenești, mari și mici. Iar după săvârșirea vieții noastre, cine va fi domn în țara noastră a Moldovei sau din fiili noștri, sau din neamul nostru, sau pe cine îl va alege Dumnezeu a fi domn (în țara noastră a Moldovei), acela dania noastră să n'o strice, ci s'o întărească, de vreme ce le-am dat(-o) lor pentru (dreapta și credincioasa) lor slujbă către noi, și ca să fie straje împotriva Tătarilor, așa precum au fost până acum, fiind din ceata boierului nostru Gangur. Iară spre mai mare tărie (a celor mai sus scrise) am poruncit credinciosului nostru (boier), dumnealui Tăutul logofătului să scrie și pecetea noastră s' o atârne la (această) carte a noastră. Și a scris Coste, frațele lui Ion dascălul, în Suceava, la anul 6992, Iunie în 8».

II.

În ce consistă acum importanța acestui document?

Ea consistă, întâiul de toate, în formă neobișnuită în care se face donațiunea domnească, amintindu-se anume meritele pentru care Ștefan răsplătește pe cei patru oșteni – două perechi de frați, – dându-le un loc neocupat de nimenea, ca să-și așeze un sat, să-l colonizeze cu locuitorii aduși de unde vor putea și să-l stăpânească cu toate drepturile de proprietate, – ceeace atunci însemna să se bucure de toate veniturile pe care proprietarii de sate le aveau de la locuitorii așezați pe teritoriile lor, venituri ce în satele libere aparțineau domnului. Este unul din rarele cazuri care exemplifică vorba cronicarului despre Iuga Vodă, adică despre Iurg Goriatovici că «au început o dăruire ocini prin țară la voinici ce făcea vitejii la oști».

În marea majoritate a documentelor de donațiune e vorba de donațiuni făcute *boierilor*, iar la sfârșitul sec. XIV și începutul sec. XV și *vitejilor* (виглави) pe care trebuie să-i identificam, cum am arătat altădată cu «milites-aulae» din Ungaria. Avem și donațiuni către diacii domnești și către micii logofeti, pentru slujbele de toate zilele făcute în cancelarie sau pentru cele extraordinare făcute cu ocazia tratărilor diplomatice; avem și unele către popi sau feciori de popă, care s-au ridicat astfel la tagma boierească. Avem însă puține, despre care să se poată zice cu siguranță că sunt făcute la țărani care s'au distins prin vitejia lor în războaie sau prin slujbelor aduse ca străjeri la hotarele țerii. Este foarte probabil că o parte din documentele în care donatarii sunt citați numai cu numele și cu atributul «slugă» (слуга), fără cel de «pan» (панъ) sau «boier» (кояринъ, воїринъ), sunt date la țărani ori la curteni, și în colecta documentelor lui Ștefan cel Mare voiu avea ocazie să atragă atențunea istoricilor asupra lor; în nici unul, însă, din câte cunosc – și cunosc foarte multe – nu se indică clar, ca în cel de la 8 Iunie 1484 e vorba de *oșteni de țară* sau de *străjeri*.